

УДК 332.145

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**Євсєєва О.О., д.е.н.***E-mail: polkya@meta.ua**Український державний університет залізничного транспорту*

Обґрунтовано, що особливості планування розвитку визначаються закономірностями підвищення конкурентоспроможності регіону, нарощування його ринкового потенціалу. Для вдосконалення планування ефективного розвитку регіону пропонується розраховувати інтегральний індекс його конкурентоспроможності. Розрахунок зведеного показника регіонального розвитку пропонується робити шляхом «зважування» окремих показників конкурентоспроможності за допомогою методів парних порівнянь і розстановки пріоритетів. Доведено, що в методології та інструментальному забезпеченні регіонального планування особлива увага повинна бути приділена формуванню ринкового потенціалу, що складається під впливом не тільки загальних глобальних і макроекономічних, але і специфічних ринкових факторів мезосередовища. Обґрунтовано, що для підвищення ефективності планування регіонального розвитку необхідна оптимізація структури управління і перехід до модифікованих проектно-матричних варіантах її побудови.

Ключові слова: планування, ринковий потенціал, регіон, ефективність, конкурентоспроможність, управління

UDC 332.145

IMPROVEMENT OF PLANNING AS A FACTOR OF EFFICIENT DEVELOPMENT OF THE REGION**Ievsieieva O.A., Doctor of Economics***E-mail: polkya@meta.ua**Ukrainian State University of Railway Transport*

It has been substantiated that the peculiarities of development planning are determined by the laws of the competitiveness of the region, increase of its market potential. It has been proposed to calculate the integral index of competitiveness of the region to improve the efficient planning of development of the region. The calculation of the composite indicator for regional development has been proposed to do by «weighing» individual competitiveness indicators by using the methods of paired comparisons and prioritization. It has been proved that special attention in methodology and instrumental support regional planning should be paid to the formation of market potential, which formed under the influence of not only general and global

macroeconomic factors, but also the specific market factors of meso environment. It has been proved that, for more effective planning of regional development we need optimization of the management structure and the transition to a modified design matrix versions of its construction.

Keywords: planning, market potential, region, efficiency, competitiveness, management

Актуальність проблеми. Удосконалення планування є визначальним чинником ефективного розвитку регіону. Це пояснюється необхідністю адаптації управління регіонами України до довготривалих системним викликам нинішнього десятиліття, в тому числі пов'язаним із змінами геополітичної ситуації, євро інтеграційним вектором розвитку країни, що підсилюється роллю інновацій в соціально-економічному розвитку, зростаючим значенням людського капіталу як фактора регіонального розвитку, процесами нарощування та зміни якості економічного потенціалу регіонів. Особливо виділимо роль регіонального стратегічного та програмно-цільового планування, що посилилася, здатному адекватно відображати загальносвітові, внутрішньоукраїнські та внутрішньо-регіональні можливості і бар'єри економічного зростання, виробляти відповідні способи реагування на них [5, с. 129].

Ринковий потенціал суттєво впливає на успішне функціонування регіональної економіки, є основним об'єктом планування в нових економічних і геополітичних умовах. Він формується, з одного боку, зусиллями різних суб'єктів господарювання, а з іншого – регіональними органами влади, що визначають інвестиційну, інфраструктурну і соціальну політику [6, с. 24]. Орієнтири розвитку при цьому досягаються за допомогою системи регіонального планування і приймають форму стратегій і програм. Розгляд ринкового потенціалу регіону в якості об'єкта планової діяльності викликає необхідність розвитку методів аналізу конкурентоспроможності регіону, потенціалу попиту і пропозиції, чинників ринкового середовища, потреб покупців. Сучасні тенденції розвитку економіки обумовлюють необхідність вирішення цілого комплексу наукових і прикладних проблем в управлінні регіонами України, в тому числі в теорії та методології регіонального стратегічного та програмно-цільового планування, що вимагає проведення спеціальних досліджень і актуалізує тему проведеного нами дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вивченню та узагальненню проблем планування регіонів і розробці стратегії комплексного просторового розвитку присвячені фундаментальні дослідження українських вчених-регіоналістів. Результати досліджень з даних питань певною мірою розкрито в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема О.І. Амоші [4], О.М. Алимова [3], Б. Альстренда [8], С.І. Бандура [1], О.Б. Коротича [7], В.М. Геєця [2], Дж. Лемпела [8], Г. Мінцберга [8], С.Л. Пакуліна [9], Л.Г. Чернюк [10]. У своєму дослідженні ми спиралися на новітні наукові публікації цих вчених. Незважаючи на значні результати досліджень, досягнуті ними, важливі аспекти змісту та особливостей планування розвитку регіонів вимагають спеціального аналізу і вивчення. В сучасних українських економічних умовах відбувається застосування окремих елементів регіонального планування у вигляді прогнозів, програм регіонального розвитку, окремих нормативів та індикаторів. Нерозкритими залишаються питання організаційно-методичного формування системи комплексного планування на регіональному рівні, недостатньо повно представлений ефективний інструментарій забезпечення процесу стратегічного вибору регіону. Вирішення цих проблем дозволить доповнити загальну концепцію системи науково обґрунтованого управління регіональною економікою.

Мета роботи полягає в узагальненні теоретичних положень та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення планування ефективного розвитку регіону. Для реалізації цієї мети були поставлені і вирішені такі завдання: 1) обґрунтувати, що особливості планування розвитку визначаються закономірностями підвищення конкурентоспроможності регіону, нарощування його ринкового потенціалу; 2) довести, що в методології та інструментальному забезпеченні регіонального планування особлива увага повинна бути приділена формуванню ринкового потенціалу, що складається під впливом не тільки загальних глобальних і макроекономічних, але і специфічних ринкових факторів мезосередовища; 3) науково обґрунтувати, що для підвищення ефективності планування регіонального розвитку необхідна оптимізація структури управління і перехід до модифікованих проектно-матричних варіантах її побудови.

Викладення основного матеріалу дослідження. В економіці України спостерігаються послідовні стадії наростання нестабільності

середовища, в якому діє організація. І темпи її наростання значно прискорюються. Українським підприємствам, що діють у вкрай складній соціально-політичній і економічній обстановці, динамічному середовищі, необхідно використовувати накопичений управлінський досвід у країнах з розвинутою ринковою економікою з урахуванням специфіки національних умов. Визначальними для організацій у виборі системи управління є два фактори: імперативи зовнішнього середовища та рівень вимог, настанови керівників. Для забезпечення оптимальної рентабельності при наборі видів діяльності, що є в організації, і в межах прийнятих нею стратегій конкуренції їй, принаймні, необхідно вибрати для себе систему, відповідну тому рівню нестабільності, який вона (організація) вважає за вірогідний для даної сукупності видів діяльності в майбутньому.

Державне втручання в ринкову економіку є необхідним, що підтверджується узагальненням накопиченого досвіду перетворень у зарубіжних країнах і в Україні. Аналіз виявив, що важка ситуація, яка склалася в виробничому комплексі України, викликана не тільки системною кризою в національній економіці, світовою фінансовою кризою, нестабільністю політичної ситуації в країні, але й ослабленням державного регулювання.

Особливості планування розвитку визначаються закономірностями підвищення конкурентоспроможності регіону, нарощування його ринкового потенціалу, реалізовані набором наступних принципів: домінантність соціалізації планування та задоволення потреб; підвищення якості та зниження собівартості продукції на основі інноваційних перетворень в економіці регіону; орієнтація на попит; розвиток малого та середнього підприємництва

В ході аналізу еволюції теорії регіонального планування нами виявлена стійка тенденція послідовного посилення ролі державних органів в управлінні економікою регіонів. У розвитку теорії регіонального планування можна виділити три основних етапи. На першому етапі (кінець XIX в. – Початок XX в.) Основний теоретичною проблемою виступав пошук оптимального місця розташування окремо взятого підприємства. На другому етапі (початок XX в. – Середина XX ст.) Мікроекономічний підхід поступово замінюється макроекономічним. На третьому етапі (середина XX в. – Теперішній час) теорія регіонального планування базується на державному регулюванні, яке розглядається в якості важливого фактора

регіонального виробництва і включає систему методів і інструментів, що використовується державними органами влади для корекції економічних і соціальних процесів, в тому числі територіальної структури продуктивних сил і трудових ресурсів, вирішення екологічних проблем, пом'якшення регіональних диспропорцій у рівні доходів населення.

Існуючий нині набір загальних закономірностей не забезпечує відповідності регіонального планування умовам динамічної зміни ринкової ситуації. Тому перелік загальних закономірностей має бути доповнений закономірністю підвищення конкурентоспроможності регіону, тобто формування та розвитку порівняльних переваг і компетенцій регіональної економіки, призводять до зростання добробуту населення. Для розкриття специфічних закономірностей і принципів їх реалізації необхідна оцінка показників, що характеризують стійкість економічного зростання (показники виробництва продукції на душу населення, в тому числі орієнтованої на експорт), ефективність економіки (продуктивність праці і фондівіддача), підприємницький клімат (частка малих підприємств у загальній кількості підприємств), інвестиційні процеси (обсяг інвестицій на душу населення), забезпеченість трудовими ресурсами (чисельність економічно активного населення), соціальну напруженість (коефіцієнт напруженості на ринку праці, середньодушовий дохід, коефіцієнт частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму), екологічне навантаження на територію (коефіцієнт обсягу шкідливих викидів на 1 кв. км території).

Конкурентоспроможними є ті регіони України, які характеризуються більш високими темпами соціально-економічного розвитку. Тому об'єктивним висновком виступає оцінка зміни зазначених показників в динаміці.

Для вдосконалення планування ефективного розвитку регіону нами пропонується розраховувати інтегральний індекс його конкурентоспроможності:

$$I_{KI} = I_{P3} / I_{Y3} \times 100 (\%), \quad (1)$$

де I_{KI} – інтегральний індекс конкурентоспроможності i -го регіону; I_{P3} – зведений показник соціально-економічного розвитку i -го регіону; I_{Y3} – зведений показник соціально-економічного розвитку в середньому по Україні.

Розрахунок зведеного показника регіонального розвитку пропонується робити шляхом «зважування» окремих i -их показників конкурентоспроможності за допомогою методів парних порівнянь і розстановки пріоритетів. Для диференціації регіонів рекомендується використання шкали: 1 група – вище середньоукраїнського рівня (індекс конкурентоспроможності $I_{KI} > 1,1$); 2 група – на середньоукраїнському рівні ($0,9 < I_{KI} \leq 1,1$); 3 група – нижче середньоукраїнського рівня ($I_{KI} \leq 0,9$);

Аналіз темпів зміни основних соціально-економічних показників, використовуваних в розрахунку інтегрального показника регіонального розвитку, виявило, що:

– основною причиною низьких темпів зростання виробництва виступає невисока конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Тому важливим фактором розвитку економіки в регіонах України є вкладення інвестицій в основне виробництво;

– процеси інвестування поки що суттєво не позначаються на зростанні обсягів виробництва. Висока кореляційна залежність відзначається між темпами росту обсягу інвестицій і темпами росту обсягу експорту. Тому важливим чинником, що стимулює інноваційну діяльність підприємств в регіонах України, виступає не внутрішній, а зовнішній попит. Саме він визначає більш високі темпи зростання обсягу інвестицій, виробництва і зайнятості в регіонах;

– аналіз показників ефективності виробництва демонструє деяке зростання продуктивності праці. Це характерно для більшості регіонів, що значною мірою пов'язано зі зниженням чисельності економічно активного населення і зростанням інтенсивності праці. Показник фондівіддачі в переважній кількості регіонів України, навпаки, знижується, що може бути пов'язано зі значним скороченням обсягів виробництва;

– спостерігається тісний взаємозв'язок економічних і соціальних процесів. Показники частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму мають істотний кореляційний зв'язок з темпами зміни обсягу виробництва й експорту. Чим вище рівень розвитку виробництва та експорту, тим, як правило, нижче показники, що характеризують рівень соціального розширення суспільства;

– з показниками обсягу виробництва корелює показник екологічного навантаження на територію. Отримані дані дозволяють

припустити, що поліпшення екологічної ситуації в регіонах України пов'язано не з оновленням технологій, а зі зниженням обсягів виробництва;

– більш високі темпи зростання грошових доходів населення склалися в регіонах з високим і середнім рівнем конкурентоспроможності;

– реальним чинником зростання доходів населення є розвиток малого та середнього підприємництва. Однак значного збільшення частки малих підприємств у загальній кількості господарюючих суб'єктів регіонів України за період 2000-2013 рр. не спостерігається. Найбільша кількість таких підприємств відзначається в основному в регіонах першої та другої груп за рівнем конкурентоспроможності. Основним чинником, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності регіонів України, виступає вкладення інвестицій в основний капітал, який впливає на зростання обсягів виробництва, зайнятості і реальних доходів населення. Немаловажне значення має відновлення своїх позицій українськими підприємствами на внутрішньому та зовнішньому ринках. Істотним фактором росту конкурентоспроможності можна також вважати розвиток малого та середнього підприємництва, яке сприяє зростанню зайнятості і доходів населення.

Вибір варіанта стратегії регіонального розвитку заснований на припущенні про те, що якщо рівень економічного розвитку виразити через показник валового регіонального продукту (ВРП), то його зміна в часі в основному буде залежати від обсягу та темпу його зростання. В свою чергу, значення темпу і обсягу ВРП залежить від багатьох факторів, однак спеціалізація економіки регіону, можливості розвитку виробництва, попит на продукцію регіональних виробників та їх конкурентоспроможність на різних сегментах ринку, займають особливе місце. За умови зростання конкурентоспроможності регіональних підприємств, сприятливого розвитку виробництва і попиту, види економічної діяльності з короткими виробничим, споживчим та життєвим циклами забезпечують більш високу швидкість обороту капіталу, ніж з довгими виробничим, споживчим та життєвим циклами, але більш високою вартістю готової продукції.

Кінцевий результат соціально-економічного розвитку регіону визначається рівнем реалізації його сукупного економічного потенціалу, що, в свою чергу, залежить від параметрів попиту і пропозиції на

внутрішньо регіональної та зовнішньому ринках, від обсягів і структури товарно-матеріальних і фінансових потоків в регіоні. Ці характеристики формуються в залежності від ринкового потенціалу території, склад якого ми пропонуємо тлумачити розширено як суб'єктно-об'єктну сукупність процесів виробництва, розподілу та споживання валового регіонального продукту та їх регулювання з боку приватного та регіонального менеджменту. Тому в методології та інструментальному забезпеченні регіонального планування особлива увага повинна бути приділена формуванню ринкового потенціалу, що складається під впливом не тільки загальних глобальних і макроекономічних, але і специфічних ринкових факторів мезосередовища.

Низький рівень розвитку ринкового потенціалу регіонів України пов'язаний з несприятливим поєднанням макро- і мезофакторів ринкового середовища. Можливості українських виробників обмежуються не тільки відсутністю достатнього обсягу платоспроможного попиту, а й станом культури виробництва – застарілими технологіями, високим ступенем фізичного і морального зносу основних фондів і, як наслідок, низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вельми незадовільний стан елементів інфраструктури ринку. Значна частка дрібнооптових торгових підприємств, стрімкий розвиток мережевої торгівлі, що приводить до монополізації в роздрібній торгівлі, недостатня кількість оптових продовольчих ринків, нерозвиненість біржової і ярмаркової торгівлі сприяють значному підвищенню роздрібних цін.

Розвиток системи планування, орієнтованої на найбільш повну реалізацію ринкового потенціалу регіону, вимагає уточнення процедури розробки регіональних стратегічних планів. На аналітичній стадії необхідне визначення типу регіону, проведення оцінки його конкурентоспроможності та рівня реалізації його ринкового потенціалу. Тип регіону пов'язаний з варіантом його розвитку. Аналіз конкурентоспроможності регіону дозволяє встановити сильні і слабкі сторони і врахувати їх при виробленні стратегічних цілей і пріоритетів. Аналіз ринкового потенціалу, доповнюючи попередні процедури, робить можливою розробку завдань розвитку.

В якості важливого напрямку вдосконалення процедури визначення мети ми виділяємо обґрунтування умов досягнення цільових показників

регіонального розвитку, що має базуватися на оцінці кількісних показників факторів ринкового середовища, доповненого якісною оцінкою підприємницького середовища виробників.

В рамках вибору стратегічної альтернативи необхідне:

– визначення варіантів цільової функції розвитку регіону, які можуть розрізнятися розміром інвестицій, обсягом виробництва і попиту на товари та послуги, а також рівнем транзакційного ризику в обраних ринкових сегментах;

– оцінка по кожному варіанту критеріїв економічної, соціальної, бюджетної та ринкової ефективності;

– розрахунок комплексного показника громадського ефекту як суми відносних оцінок одиничних показників виробничої, бюджетної та ринкової ефективності, виражених в процентах. Підсумкове рішення про варіант розвитку передбачає порівняння прогнозних показників з досягнутими.

Висновки 1. Сутністю регіонального планування виступає сукупність процесів регулювання взаємодії суб'єктів і об'єктів господарської діяльності на основі розробки і реалізації планів підприємств і організацій, національних і регіональних органів державної влади, а також інформаційно-аналітичної підтримки рішень по досягненню цілей соціально-економічного розвитку регіону, а його особливістю – нова методологічна сукупність закономірностей підвищення конкурентоспроможності регіону, нарощування потужності його ринкового потенціалу, реалізована набором принципів (підвищення якості та зниження собівартості продукції на основі інноваційних перетворень в економіці регіону, розвиток малого і середнього підприємництва, орієнтація на попит) і функцій соціалізації планування, задоволення потреб.

2. Моніторинг якості стратегічного планування регіонального розвитку необхідний для контролю проміжних і кінцевих результатів. Якість регіонального планування слід визначати через здатність регіональних органів влади забезпечувати високий кінцевий результат державного управління – підвищення якості життя населення, виражений через рівень задоволення потреб у товарах і послугах.

3. Для підвищення ефективності планування регіонального розвитку необхідна оптимізація структури управління і перехід до модифікованих проектно-матричних варіантах її побудови. На відміну

від традиційного підходу, при якому проектний відділ є рівнорівневим з іншими лінійними і функціональними підрозділами, нами пропонується в структурі виділяти управління стратегічного розвитку, що займає більш високе положення в ієрархії і очолюване першим заступником голови адміністрації області. Впровадження такої структури сприятиме підвищенню гнучкості та оперативності прийняття рішень та зменшення чисельності працівників в результаті упорядкування функцій традиційних відділів.

4. Перспективною науковою розробкою є розрахунки й аналіз інтегрального індексу конкурентоспроможності кожного регіону України у динаміці й наукове обґрунтоване корегування стратегій регіонального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандур С.І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, І.В. Терон. – К. : РВПС України НАН України. – ТОВ «ПРИНТ ЕКСПРЕС», 2002. – 250 с.
2. Геєць В.М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 9–36.
3. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 540 с.
4. Економічні проблеми ХХІ століття. Міжнародний та український виміри / С.І. Юрій, Є.В. Савельєв, В.В. Адамик, О.І. Амоша, Р.М. Березюк. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
5. Євсєєва О.О. Державне регулювання і прогнозування потенціалу соціально-економічного розвитку регіону / О.О. Євсєєва // Економічний простір. – № 63. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – С. 125–135.
6. Євсєєва О.О. Регіональна стратегія ефективного господарювання і землекористування / О.О. Євсєєва // Економічний простір. – № 70. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2013. – С. 22–36.
7. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України: Монографія / О.Б. Коротич. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – 220 с.
8. Минцберг Г. Школи стратегій / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Д. Лемпел. – СПб. : Питер, 2000. – 336 с.
9. Пакулін С.Л. Інноваційний соціально-домінантний розвиток регіону / С.Л. Пакулін // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5 (424). – С. 124–128.
10. Чернюк Л.Г. Економіка та розвиток регіонів (областей) України: Навчальний посібник / Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий. – К. : ЦУЛ, 2002. – 644 с.